

Landsbyernes tid

1200- 1800

af Bent Hartvig Petersen

De fem byer

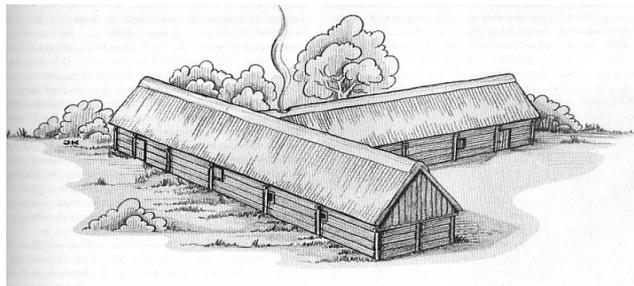
Vi har kaldt perioden fra år 1200 frem til år 1800 for "Landsbyernes tid", fordi området, der i dag er Solrød kommune, i disse århundreder udelukkende bestod af 5 lukkede landsbyer : **Kr. Skensved, Havdrup** (Gl. Havdrup), **Solrød, Jersie** og **Karlstrup**. Landsbyerne var lukkede i den forstand, at der i disse 600 år ikke lå nogen bebyggelse eller beboelse uden for selve landsbyerne. Som nævnt foran ved vi, at landsbyerne i Jernalder og Vikingetid flyttede sig. De kan først med sikkerhed siges at ligge på deres nuværende steder på den tid, da kirkerne blev bygget.

Hvordan så egnen så ud i år 1200 ? Hvis vi forestiller os, at vi ser området fra luften østfra, vil vi se et bælte af sand og lyng langs Køge Bugt, derefter et bælte af moser og inde i landet de 5 små sammen-trykte landsbyer med hver sin kirke og et virvar af små stråtækte gårde og huse. Eggen må have været ryddet for skov allerede dengang og rundt om landsbyerne lå så den opdyrkede bymark med lidt vand-huller i lavningerne og de største sten lagt i dynger. Længst ude mod vest i Havdrup sogn endnu et stort moseområde, Ulvemosen. Fem vandløb snoede sig østpå ud i bugten og mellem landsbyerne ville man se et net af snoede jordveje.

Eggen ændrer sig ikke meget de næste 600 år og landsbyerne bliver liggende som eneste bebyggelser, indtil de såkaldte udskiftninger o. år 1800 ændrer landskabet.

Folkene i landsbyerne

Fra udgravninger andre steder, **landsskabslovene** og de første skriftlige kilder ved vi lidt om, hvilke slags folk der boede i en landsby omkring år 1200: Det øverste lag var bønderne med jord, som en del af dem endnu selv ejede, selv om det var ved at være det almindelige, at herremænd, kirker og klostre overtog jorden og gjorde bønderne til fæstere, såkaldte **landboer**. Derunder et par lag af husmænd (kaldet **gårdsæder**) og trælle, som arbejdede for bønderne eller som hyrder. Trællævesenet blev først afskaffet i løbet af 1200-tallet

I visse landsbyer kunne der så yderligere være en såkaldt **brydegård**, d.v.s en større gård, der bestyredes af en bryde for gårdens egentlige ejer, tit et kloster eller en adelsmand. Vi ved at en af gårdene i **Havdrup** i 1300-tallet var en brydegård.

Hvordan boede så bonden i vore landsbyer i 1200-tallet ?

Bonden boede måske endnu sammen med sine dyr i et længehus som i Jernalderen, men i løbet af 1200-tallet blev det almindeligt at bygge en særlig længe til dyrene.

Bonden boede beskedent i sit stråtækte og lerklinede hus, men havde dog varme fra bålet midt i rummet og rimeligt gode slagbænke, der også har tjent som senge til hele husstanden. Huset var uden vinduer og røgen rev i øjnene.

Men gårdsæden, trællen og hyrden boede langt ringere, de fleste i grubehuse, d.v.s. en fordybning i jorden med et tag over. Kun den heldigste har kunnet tørre sit våde tøj ved et bål i huset. Vi ved ikke meget om dette landproletariat og dets boliger.

Bondens husdyrhold har ikke været stort, et par køer på størrelse med Sct. Bernhards-hunde, et par små heste, lidt får og geder samt et par magre langbenede svin, der måtte finde føden i affalddyngerne.

Jorderne blev dyrket i fællesskab med primitive redskaber og kun de større brydegårde var uden for dette dyrkningsfællesskab.

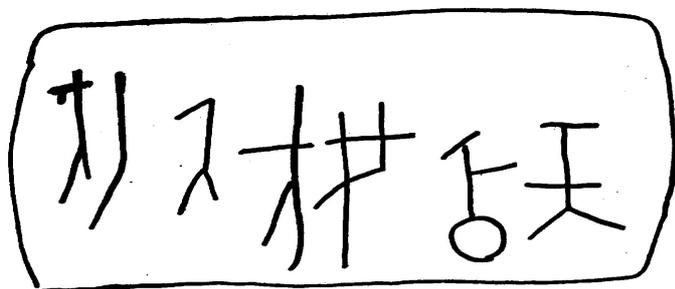
Kirkerne bygges

Når vi skal vurdere kirkenes - og dermed de fastliggende landsbyers- alder, er vi på rimelig sikker grund på grund af byggestilen for de ældste dele af kirkerne. Vi vurderer at kirkene i **Solrød, Jersie, Havdrup og Karlstrup** stod færdige før år 1200, og at **Kr. Skensved** kirke - der er i højgotisk stil i modsætning til de øvrige, der er i romansk stil - først stod færdig efter år 1300. Der er dog fundet sten fra en tidligere kirke, og dette betyder måske en ældre kirke fra 1100-tallet på stedet.

De første kirker så ikke ud som i dag, idet det kun var kirkernes midterste parti, skibet, som blev bygget af landsbyboerne i 1100-tallets slutning. Tårne, kor og våbenhuse er først kommet til senere, ligesom hvælvingerne først har afløst de flade lofter i løbet af 1400-tallet. Tagene på de første bygninger har sikkert været stråtag eller evt. spåntage. På Hjerl Hede har man rekonstrueret en sådan kirke fra o. år 1200 og da **Solrød** kirke blev restaureret udvendig i 1975 fandt man spor af tilmurede højtsiddende romanske vinduer og en tilmuret kvindedør i nordsiden. Vi kan derfor godt forestille os, at den første kirke i Solrød lignede kirken på Hjerl Hede.

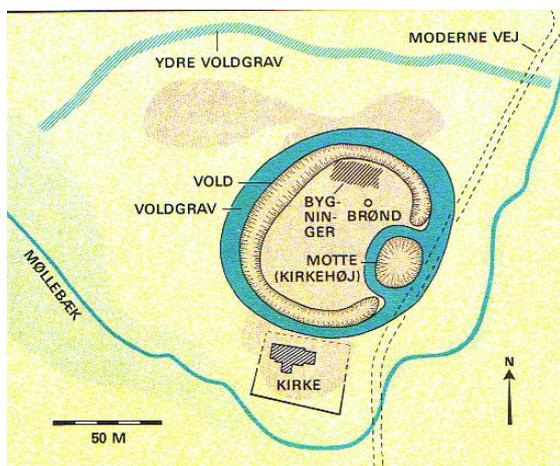

Selv om de første kirker var små, var de dog langt større end bondens huse og bygget af langt bedre materialer i kampesten, kridtsten eller tegl. Man må undre sig over, hvem der egentlig stod bag dette enorme byggeri landet over. Hvor er pengene og ressourcerne kommet fra? Mon ikke både domkirker, klostre og de herremænd, der er begyndt at købe bøndernes gårde op, har skubbet på og sørget for materialer og håndværkere? Det grove arbejde har bønderne, deres husmænd og trælle naturligvis udført mere eller mindre frivilligt. Ved den førnævnte udvendige istandsættelse af **Solrød** kirke, fik vi en hilsen fra de folk, der byggede kirken i form af bomærker indridset i murværket:

Ingen i landsbyen kunne dengang læse eller skrive, og bomærkerne var bøndernes måde at markere sig på, når boliger, kvæg og redskaber skulle mærkes med ejerens "navn". Selv om de sikkert er blevet tvunget til at arbejde med kirkebyggeriet, har det nok været en stolt dag, da de kunne markere sig som "ejere" af landsbyens kirke.

Karlstrup kirke og landsby har sin egen historie. Stenkirken kom til at ligge uden for landsbyen og ved kirken har ligget en mindre borg allerede i 1100-tallet.

Her har altså boet en herremand, der kunne bestemme kirkens beliggenhed. På den nuværende kirkehøj har der været et forsvarstårn og en voldgrav har omhegnet et gårdanlæg. Her er anlægget rekonstrueret efter udgravninger i 1980-erne (efter Skalk). Kirken har en usædvanlig højde, der tyder på at en øvre etage skulle være anvendt til magasin eller til beskyttelse i krigstilfælde som i de bornholmske rundkirker. Borgen er forsvundet i 1300-tallet og dermed forsvinder den eneste egentlige herregård, der har været på vores egn. Herregårdens jord bliver derefter delt og bliver til almindelige bondegårde i landsbyen

Skriftlige kilder om landsbyerne

Som nævnt er kirkerne de ældste vidnesbyrd, vi har om vore 5 landsbyer. Først i 1200-tallet dukker byerne op i skriftlige kilder og vi finder de første skriftlige beviser på byernes eksistens i "**Danmarks Riges Breve 789- 1395**" [Rigsarkivet].

Da disse breve samtidig fortæller om ejerforholdene i den tidlige middelalder, skal den tidligste omtale af alle 5 landsbyer nævnes her:

* **Kr. Skensved** nævnes først: 13. august 1257 skriver pave Alexander IV til Roskilde Frue Kloster og fastslår, at klosterets ejendomme i bl.a. **Skensved** [Scanswith] skal forblive urørt som klosterets ejendom....

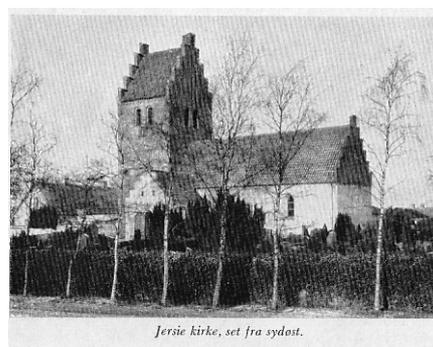
I et senere skrift fra 1272 kaldes byen Skensvedmagle [Schienswyt Maglæ] i modsætning til Lille Skensved i Højelse sogn

* **Ulvemose** (den nuværende Havdrup Stationsby) nævnes 10. september 1276, hvor en herremand Herlug Thomsen afhænder sin fædrearev i **Ulvemosen** [Wluæmosæ] til Sct. Clara Kloster i Roskilde.....

Solrød kommunes byvåben er et "ulvetandsnit" der henviser til dette gamle stednavn i kommunen.

* **Jersie** dukker op i kilderne den 4. juli 1280, hvor en herremand Niels Mathiesen af Ishøj sælger og tilskøder en ejendom i **Jersie** [Jærpøhæ] til Sct. Clara Kloster i Roskilde.....

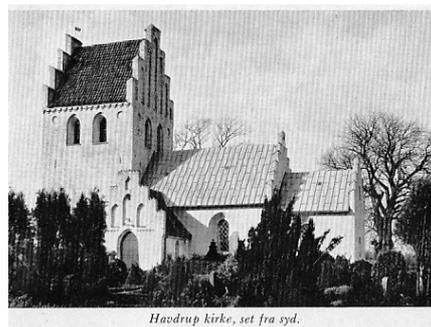

Jersie kirke, set fra sydøst.

* **Solrød** nævnes ret sent, idet vi skal frem til 25. marts 1340, hvor væbneren Anders Ingvarsen pantsætter sit gods incl. 2 gårdfæstesteder i **Solrød** [Solryth] til Wedikin af Hamæ for 4 mark sølv..... Der har altså ikke været tale om hele landsbyen, men om en halvstor gård.

* **Havdrup** læser vi om første gang så sent som d. 6. juni 1346, hvor Peder Ebbesen og Alsund Jensen pantsætter deres **brydegård** i Havdrup [Hawærthorp] til sakristanen Anders Jensen i Roskilde for 7 mark sølv..... Det har været en større gård, fordi den pantsættes med gårdsæder, agre, enge, græsgange samt enge i **Ulvemose**, tørt og vådt..... NB: Navnet Havdrup skulle ifgl. Trap være nævnt i et afskrift af et dokument allerede i 1262 [Haverthorp], men det er ikke lykkedes at få verificeret dette notat.

Havdrup kirke, set fra syd.

De første **navne** på lokale folk, vi støder på, er i et referat for et retsmøde i **Thune Herreds Thing** i 1454, hvor henholdsvis Jens Man i Jærstighe og Mates Jensen i Hawerdrup er tingsvidner i en sag, der koster en Peder Jensen "hans hals" fordi han har truet en bonde i Torslundelille med sværd og dermed overtrådt "husfreden".

Bønderne underkues

Læser vi videre i "Danmarks Riges Breve" og "**Kancelliets Brevbøger**" i de næste 2 århundreder, ser vi at gårde og jorde i vore landsbyer bliver købt, solgt, pantsat og sjakret med mellem kirker, klostre, herremænd og kongemagt i det uendelige. Hvad bønderne har tænkt og ment om de ustandselige ejerskift, kan vi kun tænke os til. Vi får et billede på, at det blev det endelige slut på "**den frie bonde**" i løbet af 1400-tallet og 1500-tallet og ser, at bønderne er helt prisgivet skiftende ejere, der bruger bondejorden som kapitalanbringelse, og bønderne må nu betale **landgilde** til gårdens ejer og tiendeafgifter til kirken. Bønderne var nu blevet næsten retsløse og kunne smides ud af et fæste efter ejerens forgodtbefindende. Christiern II prøver at forbedre bøndernes forhold med sin **landlov** i 1521, hvor bønderne får ret til at beholde et fæste, hvis de passer gården og i øvrigt er "hørige og lydige" over for deres skiftende herskaber. Men kongen kan ikke ændre det forhold, at bønderne er bundet til deres gods, og **hovveri** som delvis betaling for landgilde bliver nu almindeligt. På vor egn er det dog heldigt, at der ikke bliver grundlagt større herregårde og bønderne i vores 5 landsbyer slipper nok lidt lettere, end de gør på andre egne i Sjælland, hvor store herregårde helt kommer til at dominere en egn. Vi slap også her for at hele landsbyer blev nedlagt for at skaffe jord til en herregård.

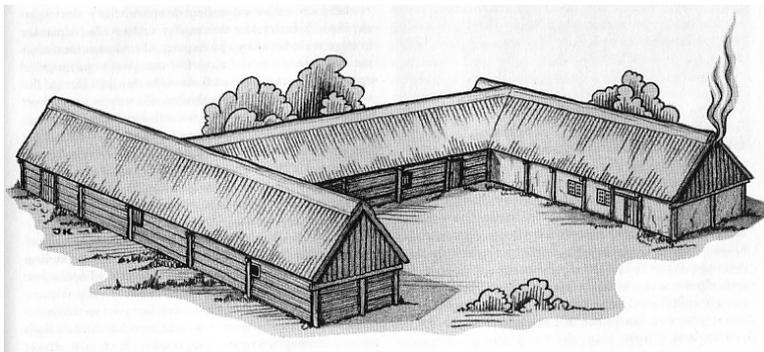
Ved Reformationen i 1536 sidder kirker og klostre på en meget stor del af landets bondejord, og på vor egn er **Roskilde Domkirke** blevet en stor jorddrot, som henter sine lønninger til kanniker og præster i landsbyerne.

I **Domkirkens Fadeburs Regnskab** 1522- 24 finder vi navnene på 11 bønder i Havdrup [Hawerdrop] og 10 bønder i Karlstrup [Kaxstrop], dvs. vel alle bønderne i disse byer. Regnskabet dækker sikkert tiendeydelser, måske afleveret til fadeburet i naturalier. I 1568 ser vi i "**Roskilde Kapitels Jordebog**" at domkirken ejer 8 gårde i **Jersie**, 1 i **Havdrup** og 6 i **Kr. Skensved**, men ingen i de øvrige byer.

Roskilde domkirkes segl

Bondegårdenes bygninger er efterhånden blevet større, og en rekonstruktion af den tidligere viste gård [fra Axel Steensberg: "Pebringegården"] ser nu således ud i 1500-1600 - tallet:

Sådan boede bønderne, der trods alt har klaret sig i dagligdagen. men vi ved ikke meget om, hvordan husmænd og de nu frigivne trælle har boet og klaret sig. Men der har været et proletariat i landsbyerne, som har måttet fægte sig frem uden nogen form for social understøttelse og som har været prisgivet bønderne som billig arbejdskraft. Al lovgivning og alle retssager etc. på den tid handlede jo udelukkende om forbrydelser, om arvesager og om forvaltning og betalinger af jord og ejendomme. Der skulle gå endnu ca. 500 år, før sociale forhold blev en del af lovgivningen.

Stigende skattebyrder

Hidtil har fæstebønderne betalt landgilde til gårdenes ejere. En typisk landgildeydelse finder vi i **Københavns Slot's jordebog** i 1611, der dækker alle gårde i **Solrød** :

Landboen Hans Frandsen skal yde 4 pund byg, 1 boelgalt, 1 lam, 1 gås og 4 høns samt i direkte pengeydelse 21 Sk 1 Alb samt yderligere penge i stedet for at gøre hoveri.

Fra året 1606 kan vi i **Roskildegårds len's skattelister** se, at bønderne nu bliver pålagt at betale særlige skatter til Kronen. Vi ser nu, at Christian IV i resten af sin regeringstid "tæppebomber" landsbyernes befolkning med kornskatter, bådsmandsskatter, pendingeskatter, prinsesseudstyrsskatter m.m., og både fæstebønder, tjenestefolk, husmænd og inderster må bløde. Senere konger finder også på skatter for antallet af personer og kvæg, skat på skorstene og skatter på 1/6 af tjeneste-folkenes løn. Opfindsomheden fejlede ikke, når landbefolkningen skulle beskattes.

Svenskekrige og armod

Krigene mod Sverige i årene 1657-59 blev en hård yderligere belastning for egnens bønder.

De svenske "gæster" indkvarterede sig, beslaglagde kvæg og heste og tog bøndernes såsæd. Der blev også brændt nogle gårde af og en del bondepiger påstod bekvemt nok, at de mod deres vilje var blevet besvangret af en "svensk rytter".

Det gik hårdest ud over **Kr. Skensved** og **Solrød**, medens de øvrige byer slap lidt nådigere.

I den ældste **matrikel år 1662** fra **Rentekammeret** opgøres skaderne, og det registreres at flere gårde er "affbrent" og at mere end halvdelen af fæstebønderne er "for Armed" og kun ganske få af dem "Nogenlunde ved Magt".

Svenskekongen Carl X Gustav

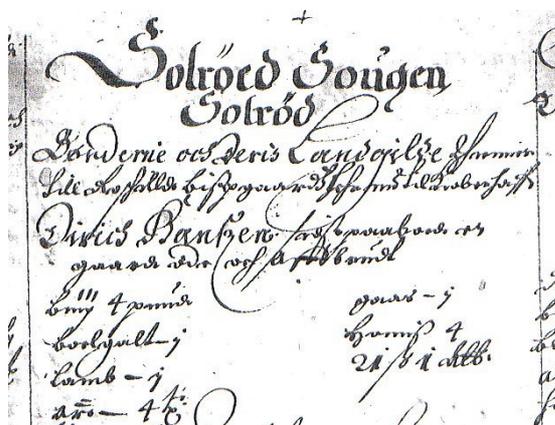
Svenskekrigene havde også konsekvenser for ejerforholdene til gårdene:

* Alle gårde i **Karlstrup** var ejet af Gl. Køgegård, og ejeren Christen Skeel eftergav nådigt bønderne deres landgilde og hjalp dem med tømmer og såsæd, men benyttede lejligheden til at binde dem på hænder og fødder med en kontrakt, hvor de skulle love ham "Lydighed og Pligtighed". Byen forblev derefter i Gl. Køgegårds eje indtil bønderne i løbet af 1800-tallet blev selvejere.

* Alle gårde i **Solrød** hørte til krongodset Roskilde Bispegård (Bidstrup), der efter krigen blev overdraget til byen København som kongens tak for borgernes tappehed under svenskernes belejring, og byen kom således til at blive ejet af "Københavns Magistrat", indtil gårdene gik over til selveje. Også her fik bønderne eftergivet det meste af deres landgilde de første par år efter svenskekrigen

Vi ser her et uddrag af 1662-matriklen for **Solrød**, hvor "Bønderne och deres Landgilde Ydelse till Roskilde Bispegaard....." er opgjort.

Vi ser her at bonden Dirich Hansen er "først paaboende en gaard øde och affbrendt" og at hans ydelser er Byg 4 Pund, Boelgalt 1, Lamb 1, Gaas 1, Høns 4, 21 Sk 1 Alb samt Are 4 Tdr (hoveri-penge).

De øvrige landsbyer fortsætter med at have mange forskellige ejere, f.eks. Københavns Universitets bogtrykker, Domkirken, Sct. Olai Kirke i Helsingør, Københavns Magistrat, københavnske borgmestre, Gunderslevholm og andre godser.

I **Kr. Skensved** og i **Havdrup** bliver nogle gårde "**ryttergods**", d.v.s. krongods, hvor gården skal udstyre og aflønne en ryttersoldat.

Vi ser i skattelisterne og i matriklerne, at det kniber vældigt for de bønder der betegnes som "for Armed" efter svenskekrigene atter at komme til hægterne, og der sker i årene efter krigen en meget stærk udskiftning af fæstebønder i de enkelte gårde. Befolkningen i vore 5 landsbyer vokser og da bønderne er fattige og gårdenes areal er uforandret, stiger antallet af jordløse husmænd og fattige stakler.

I **Solrød** får vi et godt billede af befolkningens sammensætning og status i en meget udførlig liste for en kopskat (personskat) i 1699:

- * det øverste sociale lag er 16 landboer (fæstere på bondegårde)
- * det næste lag er 3 "Gade-Huusmænd som kand Haandwerk og som haver Heste", hvoraf den ene er en smediefamilie som er "unge stakkels folk....."
- * dernæst 9 "Gade-Huusmænd som haver hverken Kjør eller Heste", hvoraf en betegnes som "gandske wandfør og skrøbelig" og en anden "som for Svagheds Skyld gaar rundt og beder sin Føde"
- * endelig det nederste sociale lag som er 9 "gamle fattige og skrøbelige Inderster"

Det har altså ikke været den rene idyl i en af egnens landsbyer for 300 år siden! Skattelisten afslører, at der var fattigdom og skøbelighed i ca. hver tredie husstand.

Der er i alt nævnt 30 husstande, og hvis vi løseligt anslår 6-7 personer pr. husstand incl. tjenestefolk og overlevende børn, kommer vi til ca. 200 beboere i byen, så den var været tæt pakket med folk og fæ.

Skattelisterne afslører også, at husdyrholdet har været beskedent, f.eks. kun 2-3 heste, 2 køer, 1-2 svin og et par får pr. gård.

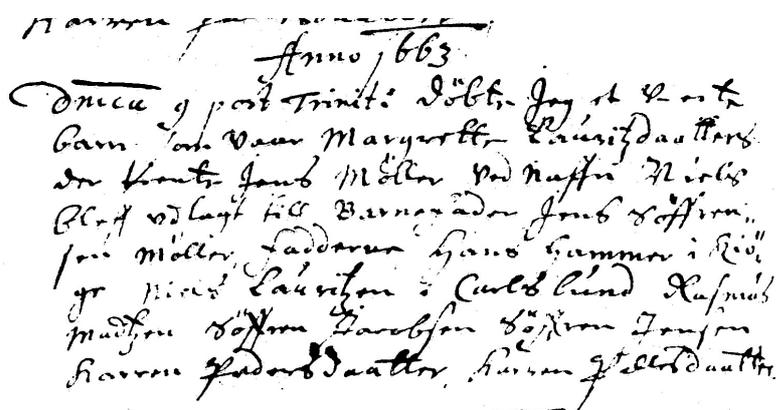
Præster og kirkebøger

Efter Reformatioen i 1536 får præsterne stor indflydelse i landsbyerne, idet de i praksis bliver den eneste lokale myndighed. Da de vel er de eneste i landsbyerne, der kan læse og skrive, bliver de pålagt alle administrative opgaver på det lokale plan, f.eks. at udrede skatte- og afgiftsager, at gøre forhør og indberette til højere myndigheder i tilfælde af uregelmæssige børnedødsfald, at udrede fadderskabssager, føre skattelister og senere også folketællingslister etc.

Men vigtigst blev præsternes pligt til at føre **kirkebøger**, en pligt som de blev pålagt af Christian IV i 1646. Dette blev den første registrering af fødsler, dåb, troløvelser, dødsfald og begravelser - i praksis det første folkeregister.

I Solrød kommune er de ældste kirkebøger bevaret i **Kr. Skensved, Havdrup** og **Karlstrup**, medens de på grund af Jersie præstegårds brand i 1751 først er bevaret fra o. 1750 i **Jersie** og **Solrød**.

Kirkebøgerne afslører meget om livet i landsbyerne. Her et eksempel fra 1663 i **Havdrup**:

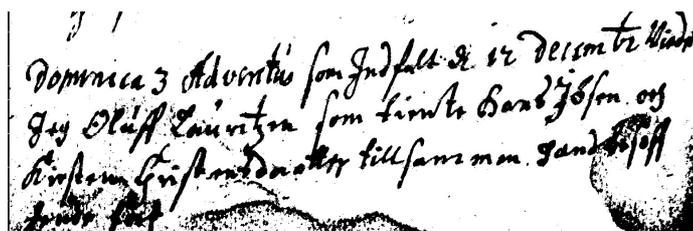
Handwritten church record from 1663 in Havdrup. The text is written in cursive and describes a baptism on the 9th day after Trinity. The child is named Margrethe Lauritsdatters. The godparents are Jens Möller and Naffn Niels. The text is somewhat difficult to read due to the cursive and some fading.

Domica 9 post Trinité: Döbte jeg et uægte Barn som war Margrethe Lauritsdatters der tiende Jens Möller ved Naffn Niels. Bleff udlagt till Barnefader Jens Söffrensen Möller. Faddere.....

Vi ser altså her, at præsten bruger kirkebogen til at få afklaret en fadderskabssag, og må konstatere, at det har knebet lidt for mølleren at holde sig fra tjenestepigen.

Men det stod ikke bedre til med sædeligheden i nabosognet **Kr. Skensved**. I 1669 læser vi i dette sogns kirkebog under "viede":

Dominica 3 Adventis som
Indfaldt 12 December Wiede
Jeg Oluff Lauritsen som tiende
Hans Ibsen og Kirsten
Christensdatter tilsammen.
Hand besoff hende først.

Handwritten church record from 1669 in Skensved. The text is written in cursive and describes a baptism on the 3rd day of Advent. The child is named Margrethe Lauritsdatters. The godparents are Hans Ibsen and Kirsten Christensdatter. The text is somewhat difficult to read due to the cursive and some fading.

Det har åbenbart været en væsentlig information at få noteret, at han allerede havde "besøvet" hende. Måske også for at få fastslået et fadderskab ?

Som nævnt blev præsterne også sat til at føre skattelister. Et eksempel på præstens indflydelse finder vi i en skatteliste for en kop- og krigsstyrsskat fra 1719 i **Solrød**, hvor Jersie-præsten Kaalund gør sig store anstrengelser for at få fritaget de fattigste for denne skat. Om smedefamilien skriver han: "*Povl Smed og Hustru. Har 5 nøgne Børn og ikke det Brød han kand spise dem med*", og det lykkes den nidkære og socialt bevidste pastor at få amtet til at fritage familien for skatten.

I 1787 indføres en bedre registrering af folk i form af **folketællinger**, der derefter gennemførtes med visse års mellemrum, den næste i 1801. Her blev systematisk registreret alle folk incl. børn, alder, beskæftigelse, ægteskabelig stand etc. og igen måtte præsten eller hans kapellan fatte fjerpenen og trave sognet rundt med protokollen under armen som sognets skrivekyndige.

Degne og skoleholdere

Der optræder **degne** i landsbyernes historie langt tilbage, men de har været præsternes medhjælpere, klokkere, kirketjenere og kirkesangere - ikke lærere.

Allerede i **Roskilde Stifts Landebog** fra 1567 nævnes et "degnshauffen" i **Solrød**, og i **matriklen i 1688** er der i Solrød nævnt et degnehus, som tilhører "Roskilde Degnen". Dette tyder på, at der på den tid ikke var en fastboende degn i Solrød, men at de unge blev overhørt i skriften af en "løbedegn", der kom på besøg fra Roskilde Domkirke.

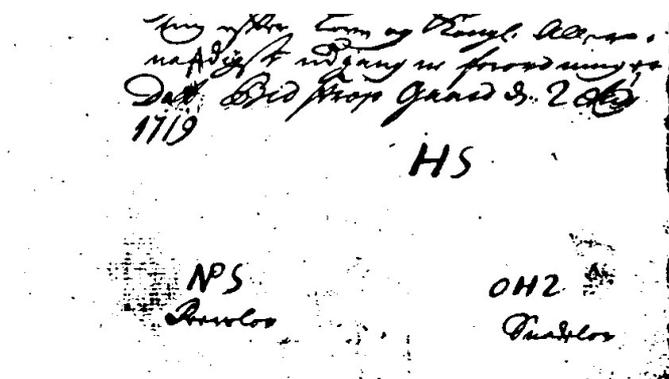
Degne har kun sjældent også foretaget nogen egentlig undervisning af landsbyernes børn. Efter Chr. VI's skoleforordning i 1739 begynder der at optræde **skoleholdere** og visse degne synes også at have fået denne lærerfunktion overdraget. Men det kneb med at komme i gang med det skolepjet, der var brug for børnene til andre ting.

I **Karlstrup** byggede Gl. Køgegård dog en skole så tidligt som i 1742 og bidrager endvidere med bl.a. borde, stole og tavle.

I **Solrød** finder vi i 1771 (Oeders Efterretninger) en **skoleholder**, medens der i **Jersie** optræder en **sognedegn**, dvs at han er degn og så holder lidt skole ved siden af.

Først langt senere - i 1814 - kommer der en egentlig skolelov og ikke mange landsbybørn får lært at læse og skrive ordentligt før den tid.

Det ser vi her underskrifterne på et **fæstebrev** fra Bidstrup Gaard for en gård i **Jersie** i 1719:

Vi ser, at hverken fæsteren Jens Hansen [IHS] eller de 2 vidner indkaldt fra Reerslev og Snoldelev kan skrive deres navn, men må nøjes med at prente deres forbogstaver. Måske har de oven i købet måttet skrive "med ført pen" hjulpet af herregårdens skriver

Lov og ret

Der har naturligvis i hele den periode, som her beskrives, hersket en vist retssystem, og som tidligere nævnt har det været mest effektivt, når det drejede sig om at straffe forbrydere og når det drejede sig om forvaltning og fordeling af jord og ejendele.

Vi finder allerede i 1400-tallet navne på bønder fra vore landsbyer, der optræder som tingsvidner på Thune Herreds Ting og læser, at der her afgjordes sager om arv, ejendomshandeler, fiskevand, ret til strandingsgods m.v. og at forbrydere dømtes "til deres hals" i tilfælde af drab, mordbrand og grove overfald og tyverier.

I **Karlstrup** kirkebog ser vi, at bonden Olluff Jørgensen bliver halshugget på Thune gade for manddrab i 1646, og **Fred. Vedsø** beretter i "Hvorfra vi kom" [1953] om et mord på en fæstebonde i **Jersie** i 1766 og den efterfølgende retssag både ved herredsretten og Højesteret. Sagen endte med, at den dræbtes svoger, en tjenestekarl og en tjenestedreng blev henrettet på herredets rettersted i Ramsøllille.

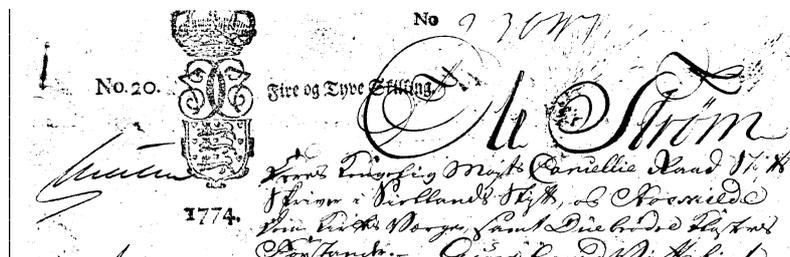

Fra **Karlstrup** har vi også en beretning fra 1707, hvor nogle bønder fra byen overfaldt Gl. Køgegårds ridefoged, hvorefter de blev fradømt deres fæstegårde og fik strenge fængselsstraffe på Bremeholm i København.

Gammel Køgegård som ejede alle gårde i Karlstrup

Godserne havde normalt **birkeretten** for deres nærmeste områder og havde **skifteret** for de gårde, som de ejede. I godsernes **fæsteprotokoller** og **skifteprotokoller** får vi meget at vide om folks familieforhold og levevilkår i vore landsbyer.

Her ses starten på et fæstebrev fra 1774 for en gård i **Jersie** ejet af Domkirken:

Ole Ström, der udsteder dette fæstebrev har titlerne "Hans Kongelig Majsts Cancellie Raad, Stiftskriver i Siellands Stift, og Roskilde Domkirkes Værge, samt Duebrødre Klosters Forstander". En fæstebonde i Jersie har nok skullet vide at vise sin respekt for en sådan fin herre og myndighedsperson !

Nedturen går videre

Bøndernes nedtur fortsætter ind i 1700-tallet og bønderne bliver nu i 1701 også forpligtet til at deltage i **Landmilitis-ordningen**, d.v.s. at de yngre karle skulle stille i kortere tid som soldater og vi ser i skattelisterne, at mange karle er registreret som soldater i "Store Nordiske Krig" og i de første år herefter.

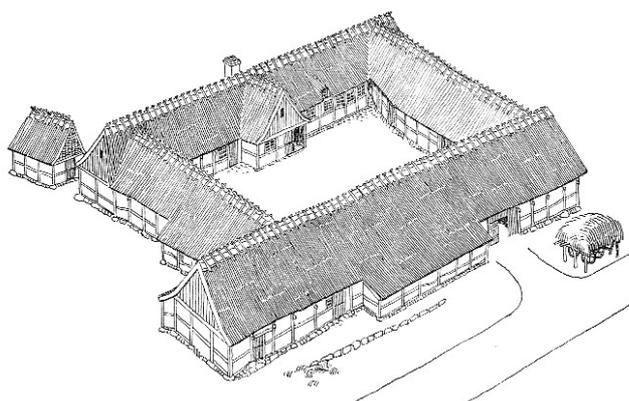
Da der o. 1730 opstår en landsbrugskrise, indføres **Stavnsbåndet**, der binder bønderne til deres gods fra deres 9. til deres 40. år.

Disse foranstaltninger hjælper naturligvis ikke et hak, dyrkningsmetoderne er flere hundrede år gamle, og den megen tvang får bønderne til at miste motivationen.

Hoveriet griber også om sig og vi ved, at bønderne i **Karlstrup** måtte yde direkte hoveri på Gl. Køgegård, en daglig spadseretur som naturligvis var tidsspilde.

Benzonseje (senere Risbyholm) fik købt gårde i **Kr. Skensved** og **Havdrup**, og bønderne her måtte også yde direkte hoveri, medens man i de øvrige landsbyer kunne betale sig fra det. Hvordan skulle en bonde i **Jersie** øvrigt yde hoveri for Universitetets bogtrykker eller for Roskilde domkirke?

Nu er den berømte 4-længede gård ved at være almindelig og vore gårde ligner nu den her viste gård [Pebringegården på Frilandsmuseet], der i dag ser således ud:

Veje og kroer

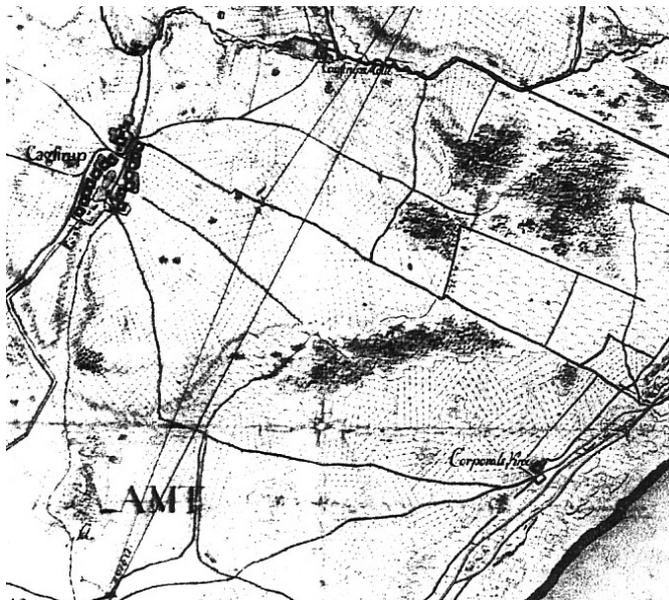
Siden egnen blev befolket, har der været behov for veje til at komme frem ad. Veje til transport af byggematerialer til kirkerne i den meget tidlige middelalder, veje så hærfolk kunne komme frem med heste og tross, veje til kongemagtens og adelens vogne.

At kørsel har været et problem ses af, at bønderne tidligt blev pålagt pligter til at køre for gårdenes ejere og kongemagten (ægtkørsel). De heldigste bønder fik lov at betale sig fra kørselsforpligtelserne, ligesom de gjorde det for hoveriet, hvis herregården lå tilstrækkelig langt væk.

Trafikken var en besværlig sag på de jordveje, der efterhånden blev dannet der i landskabet, hvor behovet for trafik var. Ser vi på de gamle kort, ser vi, hvordan de snoede sig i landskabet og ser, at man i mangel af broer måtte passere vandløbene, hvor der var vadesteder. Vejene var besværlige for både gående, ryttere, kørende og kvægdrivere. Selv kongelige karosser havde i de våde årstider så svært ved at komme frem, at lakajerne måtte ud i pløret og trække de store hjul rundt.

Vi ved, at hovedvejene i vort område var vejen fra Roskilde sydpå over Ulvemosen og som den vigtigste færdselsåre havde vi et system af spor langs med Køge Bugt, der dannede forbindelsen sydfra ind til København. Der er mange spor ved siden af hinanden på kortet, fordi man bare lavede et nyt spor, når de gamle var for opkørte.

Med afstande på 1 - 2 mil lå der **kroer** langs vejsystemerne, og i vort område var der en kro på Jersies sognegrænse ved Skensved Å kaldet Skillingskroen og en kro i Karlstrup Sogn kaldet Korporalskroen. Denne kro, der tidligere blev kaldt Godaften-kroen, lå ved stranden sydøst for Karlstrup ved det vestligste af hjulsporene. Fra dette sted gik der en jordvej over moseområderne mod Karlstrup og en forbi Kassemosen mod Solrød landsby. I 1736 fik kroen kongelig bevilling til selv at brygge øl og fremstille brændevin i stedet for at skulle skaffe denne fra nærmeste købstad.

På dette kort fra ca. 1770 ser vi Corporals Kroen ligge ved systemet af parallelle hjulspor langs med Køge Bugt og vejene over moseområderne mod Cagstrup og i sydvestlig retning mod Solrød.

De lige streger er 2 forskellige forslag til vejføring for den nye brolagte vej fra Tåstrup mod Køge.

Kroen blev flyttet op til den nye vej lidt NØ for Carlstrup by ved Møllebækken, hvor Carlstrup Mølle er vist.

Kongemagten begyndte sidst i 1600-tallet at anlægge "kongeveje", i første omgang i Nordsjælland. Men o. 1770 begyndte man også at anlægge en bedre vej sydpå fra København. Denne brolagte vej med nye stenbroer over vandløbene førtes over Tåstrup og i lige retning mod Køge forbi Karlstrup. Korporalskroen blev samtidig flyttet op til sin nuværende plads ved den nye vej lige øst for Karlstrup by ved stubmøllen og vandmøllen. Nu var det slut med de opblødte hjulspor langs med Køge Bugt, selv om vejen over Tåstrup blev længere.

Vi ved ikke meget om andre kroer i landsbyerne, men mon ikke vi tør gætte på, at der har været nogle uofficielle smugkroer? I **Solrød** landsby finder vi i en skatteliste fra 1678 i et Gadehus "Hans Ibsen Kromand og Hans Hustrue" og ser, at han - selv om han var husmand - havde 2 heste.

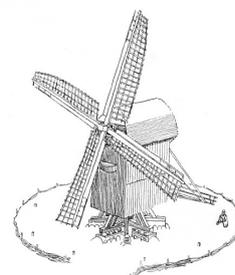
Møllere og håndværkere i landsbyerne

Der boede naturligvis også andre end bønder og deres tjenestefolk i landsbyerne. **Mølleren** havde en vigtig funktion, og en håndværker som **smeden** var helt uundværlig for en landsby. Vi ser i kirkebøgerne og i skattelisterne, at adskillige husmænd havde et håndværk ved siden af og klarede sig igennem som huggere, vævere, skræddere og tækkemænd.

Der er ikke meget at finde om **møller** i vore landsbyer før år 1800. Den høje "hollandske" vejrmølle, som alle kender, hører først til i 1800-tallet. Der har været tale om mindre vindmøller (stubmøller) og vandmøller lagt ved de mange mindre vandløb, der krydsede vort område.

Der er endvidere i **Havdrup** i matriklen 1662 registreret en **vejmølle**, og fæsteren er den Jens Møller, der året efter ifgl. kirkebogen er kommet for tæt på en tjenestepige og udlægges til barnefader.

I **Karlstrup** ved vi, at der har været 2 **vandmøller** langs med Møllebækken - en Øvre og en Nedre Mølle. Øvre Mølle fik en kort levetid, idet den nævnes i kirkebogen fra 1645 og til 1729, hvor den omtales som "den øde hestemølle". Der har sikkert ikke været vand nok, så man har måttet anvende heste. Den Nedre Mølle var større og havde en mølledam. Denne mølle omtales i kirkebøgerne fra 1660 og var i drift som vandmølle helt til 1930. Omkring 1660 var det også galt med moralen i denne mølle, idet kirkebogen fortæller at tjenestepigen Inger Nilaus Datter to gange er blevet besøvet af Chresten Møller, som hun tjente hos. Der har endvidere været en **stubmølle** på bakken ovenfor Nedre Vandmølle. Den står i dag på Frilandsmuseet i Lyngby og er den mølle, der blev bygget i 1662, efter at dens forgænger blev brændt af de gæstfrie svenskere)

*Karlstrup stubmølle
(Frilandsmuseet)*

Vi ved ikke meget om **smedierne** i landsbyerne. I kirkebøgerne finder vi mange med tilnavnet Smed og vi finder også enkelte smede i skattelisterne. Det ser ud til, at det har været almindeligt, at der blev drevet smedie på en eller flere af byernes gårde.

I **Solrød** finder vi således i skattelisterne fra 1637 og helt frem til 1659 en Rafael Smed registreret som fæster på en gård, og i 1699 finder vi blandt husmændene Laurits Smed og hans kone som "unge og stakkels folk .....", der åbenbart har svært ved at klare sig som smedefolk uden gård.

I **Jersie** finder vi ligeledes, at der er indrettet smedier på gårde, således i et skifte fra 1784 på den gård, der senere blev døbt Frihedstoft. Vi ser her, at enken efter Jørgen Christensen Smeds død skylder en smedesvend et helt års løn og at smedeværktøjet holdes uden for skiftet.

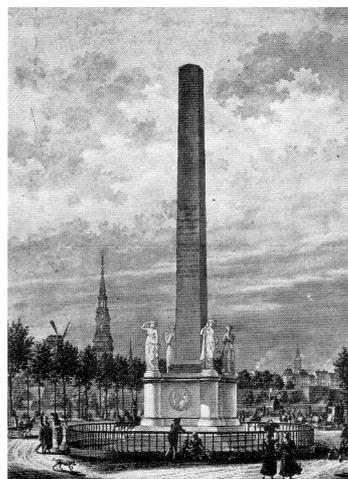
Landbrugsreformer og ændringer i landskabet

I slutningen af 1700-tallet begynder fornuftige folk at tænke på reformer for at bedre bøndernes forhold. Hvordan får vi bønderne motiveret til at sætte produktionen op og dermed også løse godsejernes krise?

Københavns Magistrat kommer først og indfører **arvefæste** i 1768 for alle bønderne i **Solrød** og deres enkelte gårde i **Jersie**. Nu kunne en familie være sikker på at beholde gården og lade den gå videre til næste generation. Det blev en god ordning, og det varede til helt ind i 1860-erne, før bønderne her fik lyst til selveje.

Regeringen nedsatte en landbokommision, der så stod bag ved **landboreformerne i 1788**, hvor Stavnsbåndet blev ophævet og hvor man fik sat gang i en fornuftig sammenlægning af de enkelte gårdes jorder ("udskiftning"), og hvor der blev givet mulighed for at bønderne kunne købe deres gårde til selveje, hvis de ønskede det.

Landvæsenskommissioner begyndte nu at besøge landsbyerne og forsøgte at opnå enighed med bønderne om, hvordan den nye fordeling af jordene skulle være. Det holdt hårdt at blive enige om, hvem der skulle flytte ud på markene uden for landsbyen, og tit måtte der lodtrækning til.

*Frihedsstøtten på sin oprindelige
plads udenfor Vesterport*

Afslutning

Vore 5 landsbyer lå som samlede bebyggelser alene i landskabet i mindst 600 år.

Hvordan har vore forgængere i disse byer så oplevet tingene ? Pest og fremmede krigeres hærværk. Bryllupper og begravelser. Den store børnedødelighed og kvinders død i barselseng. Skænderi og råben efter aftægtsfolk, der ikke ville dø i tide. Bekymringer og brokkeri over stadig stigende landgilde og kongernes opfindsomhed med ekstra skatter. Kirkens tugt og formaning til horkarle og piger, der føder i dølgsmål. Omstrejfende kvindfolk, der ligger sognet til byrde. Tyve og skarnsfolk. Et par mord, der ryster og den efterfølgende barbariske aflivning af drabsmændene. Skæbner, liv, glæder og mange sorger. Fattigfolks tunge lod med at opretholde livet. De gamles, vanføres og skrøbeliges sidste svære år og bekymringerne for det daglige brød.

Der er meget endnu at fortælle om folk og begivenheder i Solrød kommunes område i de 600 år landsbyerne lå der alene i landskabet.

Kildehenvisninger:

Danmarks Riges Breve 789-1395 [Rigsarkivet]
Kancelliets Brevbøger [Rigsarkivet]
Roskilde Kapitels Jordebog, Domkirkens Fadeburs Regnskab og Roskilde Stifts Landebog [1567]
Københavns Slots Jordebog [fra 1611]
Matrikler 1662, 1664 og 1688 [Rigsarkivet]
Kirkebøger, alle 5 sogne
Folketællinger 1787, alle 5 sogne
Fæstebreve Bidstrup Gods [Københavns Stadsarkiv]
Fr. Vedsø: "Hvorfra vi kom" [1953]
Axel Steensberg: "Pebringegården" [1986]
Extraskattelister 1606-1720 Roskildegårds Len og Roskilde Amt [Rigsarkivet]
Matrikelekstrakter 1680-81 [Rigsarkivet]
Skifteprotokoller Bidstrup Gods [Københavns Stadsarkiv]
Trap Danmark [1955]
Fund og fortidsminder - museernes hjemmeside www.dk.online.dk
Der er endvidere anvendt arkivmateriale, kort og billedmateriale fra Solrød lokalhistoriske arkiv